

**DIN ISTORIA LECTURII: UN BILANȚ AL CERCETĂRILOR
DIN ULTIMELE DECENII**

From Reading History, a Review of Research in Recent Decades

**Conf.univ.dr . Corina TEODOR
Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș**

Abstract: This study proposes an investigation in the contemporary historiography, from the perspective of the significance of the subject that refers to the reading history. With a great interest especially from the part of the French historians, this subject has offered in the past decade interesting analyzes referring to the relation book-society or the place and the profile of the reader in different historical ages. Such a balance can be useful in a similar analysis, made on the Romanian cultural environment.

Keywords: the history of reading, the contemporary historiography, the theory of reading, the text, the reader.

Ne întrebăm adesea, confrunțați cu succesul răsunător al noii generații informatice, care a adus e-books-uri și acces rapid la bazele on-line de date ale marilor biblioteci, ce șansă mai are cartea în format tradițional să stârnească interesul cititorilor, să aducă lectura în topul preferințelor de loisir de aici și de pretutindeni. Desigur, că un dialog, intitulat provocator *Nu sperați că veți scăpa de cărți*, care îi are ca artizani pe doi cititori inegalabili- Umberto Eco și Jean Claude Carrière¹- poate tempera spaimile și poate îmblânzi angoasele celor care anticipaseră cu mult pesimism sfârșitul tradițional al lecturii. Și totuși, problema odată apărută, în ideologia culturii contemporane, este încă departe de a fi ajuns la o încheiere definitivă. Tocmai de aceea, credem că o incursiune în dosarul lecturii poate fi interesantă, fiindcă poate să ne arate traseul sinuos pe care aceasta l-a parcurs, inerentele metamorfoze din prisma conținutului lecturii, al profilului lectorilor, al locului ocupat de acest gest în edificarea intelectuală, morală și estetică a tuturor celor angajați în arta lecturii. Și de ce nu, în cele din urmă, poate oferi răspunsuri vizavi de destinul lecturii tradiționale în societatea contemporană.

Preliminar, să deschidem dosarul lecturii, privind spre cele mai importante analize, care au venit nu doar din partea istoricilor, dar și a filologilor, sociologilor, esteticienilor etc. O astfel

---

¹ Jean Claude Carrière, Umberto Eco, *Nu sperați că veți scăpa de cărți. Convorbiri moderate de Jean- Philippe de Tonnac*, București, Ed. Humanitas, 2010, passim.

de retrospectivă poate fi nu doar un bilanț rigid al cercetărilor, ci și dovada utilității interferențelor dintre diferite domenii, dar mai ales o tentativă plină de sugestii pentru o cercetare diacronică a mediului românesc.

Istoriografia tradițională a încercat într-o primă etapă să recupereze răspunsuri la întrebările *de ce* și *cum* s-a scris, pornind fie pe urmele producției livrești, a istoriei tiparului și a receptării textelor, fie pe urmele textului, privit prin lentilele reflexe ale semnificației acestora. Cum orice proces al lecturii este o dialectică între două personaje distincte, *autorul* și *cititorul*, constatăm că acestea s-au profilat diferit pe eșafodajul istoriografiei din ultimele decenii; în timp ce autorul a fost de multă vreme favorizat de cercetări, cel puțin o dată cu transformarea istoriografiei în disciplină științifică, cititorul, a ajuns în prim planul investigațiilor abia în ultimele decenii.

Școala istorică franceză, stimulată de orientarea interdisciplinară promovată de revista *Annales* este cea care i se datorează o nouă perspectivă asupra lecturii, care devine temă de interes major, mai ales din anii '70 ai veacului trecut încoace. Pornind pe urmele lui Lucien Febvre, un grup de istorici, între care Francois Furet, Henri Jean Martin, au proiectat interesante lumini nu doar asupra cărții ca suport fizic al universului intelectual, ci și asupra celor implicați în arta tiparului, inclusiv cei intermediari, adică lumea tipografilor, a editorilor, a librarilor.

Cum fiecare operă poartă un dialog cu cititorii acelei epoci istorice, a scrie o istorie a lecturii înseamnă a scrie istoria acestui dialog. Dar studiile asupra lecturii au pornit, cum era firesc, de la particular la general, amânând calea sintezelor istorice, și privilegiind inițial fie istoriile zonale ale fenomenului alfabetizării (Furet), fie mecanismele teoretice care descriau actul lecturii (Iser).

Astfel, lucrarea lui François Furet și Jacques Ozouf, *Lire et ecrire. L'alphabetisation des Français de Calvin a Jules Ferry*, are un rol inovator, inițiind o dezbatere istorică și metodologică în problema alfabetizării francezilor, asupra căreia secolul al XIX-lea provocase o veritabilă polemică între republicani și monarhiști. Dar cei doi istorici nu au căutat să dea un verdict final în această dispută, ci să sublinieze ideile comune ambelor grupări, între care rolul școlii - ca instrument al alfabetizării și catalizator al identității naționale. Pe baza surselor de arhivă, îndeosebi a semnăturilor de pe actele de căsătorie, autorii concluzionează că în lumea

franceză scris-cititul s-a generalizat în epoca dintre Calvin și Jules Ferry². Această dublă tehnică intelectuală a scris- cititului nu este străină de rolul Reformei, căci astfel textele sacre au fost eliberate de sub monopolul clerului și au devenit elemente definitorii ale lecturii intensive³.

Lectura a fost un subiect adoptat și de esteticieni, dovadă modul în care în anul 1976 Wolfgang Iser a analizat „structura textului” și „actul lecturii”. O analiză complexă, originală, bazată pe conceptul de „lector implicit”. Pentru Iser „lectorul implicit e puternic înrădăcinat în structura textului; e un construct și în nici un caz nu poate fi identificat cu un lector real”⁴.

În vecinătatea acestor analize pot fi situate și cele care n-au ieșit niciodată din teritoriul semioticii, dar care pot fi pline de sugestii și pentru istorici. Între ele se detașează, cel puțin prin notorietate, *Opera deschisă* (1962) a lui Umberto Eco, care și-a alăturat numele de noțiunea de „lector model” și a insistat sensului operei artistice, analizată în procesul complex de producere, receptare și comunicare a ei⁵. Ulterior, în 1978, în *Lector in fabula*⁶ semioticianul italian a oferit o teorie coerentă despre lectură, cu privire specială asupra textelor narative, dar și cu concluzii pline de sugestii pentru istoricii interesați de mecanismele generative ale textelor și de atributele Lectorului model.

Temele culturale, inclusiv problematica cărții și a lecturii, nu au fost de la început între preocupările principale ale istoricilor mentalităților, ei favorizând multă vreme aspectele economice, de viață materială, trăirile religioase, relațiile de familie etc. Abia treptat, din anii 80 ai secolului XX istoriografia s-a îmbogățit cu studii despre scriere și oralitate, alfabetizare și lectură, colportori, etc. Astfel, mai vechiul arsenal teoretic și conceptual al teoriilor lecturii s-a întâlnit cu deschiderea istoriei mentalităților către lumea cărții, iar din această întâlnire au rezultat marile sinteze de istorie a lecturii, care constituie și azi modele teoretice și metodologice pentru cei ce doresc să examineze astfel de fenomene în alte geografii culturale.

Un volum coordonat de Roger Chartier- *Pratiques de la lecture*- se recomandă ca fiind rezultatul unui proiect comun, interdisciplinar, care și-a propus să elucideze modelele și efectele acestei importante practici culturale- lectura, într-o radiografiere cu tentă istorică. Un triumvirat- *autorul, textul, cititorul*- este în atenția cercetătorilor, căci dacă autorul și textul impun o postură,

---

² Ministru al instrucțiunii publice, în anii 80, preocupat de laicizarea învățământului, de școli pentru fete, de rolul institutorilor.

³ François Furet și Jacques Ozouf, *Lire et ecrire. L'alphabetisation des Français de Calvin a Jules Ferry*, Paris, Ed. de Minuit, 1977, passim.

⁴ Wolfgang Iser, *Actul lecturii. O teorie a efectului estetic*, Pitești, Ed. Paralela 45, 2006,

⁵ Umberto Eco, *Opera deschisă*, Pitești, Ed. Paralela 45, 2006, p. 23.

⁶ Idem, *Lector in fabula*, București, Ed. Univers, 1991, passim.

o atitudine a lecturii, cititorul dă un anumit sens textului, în funcție de propriul său orizont intelectual, de propriile referințe existențiale⁷. Textele inserate în volum sunt de fapt rezultatele colocviului pe această temă din septembrie 1983 de la Saint- Maximin, care a deschis culoar analizei practicilor lecturii.

Cu rol concludiv, dialogul dintre Pierre Bourdieu și Roger Chartier, dincolo de valențele și utilitatea schimbului de opinii dintre un sociolog și un istoric, relevă importanța acestui demers colectiv, care a făcut ca diverși specialiști în științe sociale să facă din lectură o temă de interes⁸, dar mai ales să o proiecteze pe scena dialogului interdisciplinar. Dacă Roger Chartier vede în teritoriul lecturii un soi de microcosmos, în care se pot regăsi problematici comune și altor practici culturale, în schimb pentru Pierre Bourdieu ea este un consum cultural, avertizând însă asupra pericolului de a proiecta propria experiență de cititor în cercetare⁹. De remarcat și felul în care Bourdieu sesizează diferențele între metodologia proprie istoricului, care interoghează documente pentru a vedea ce și cum s-a citit în trecut, și cea a sociologului, care dacă ar chestiona subiecții asupra aceleiași problematici, ar trebui să ia în calcul și faptul că respondenții pot face declarații care să nu acopere fidel o realitate a lecturii proprii, gândindu-se la ceea ce ar merita să fi citit¹⁰. În plus, trebuie să reținem și corelația pe care acesta o sugerează între nivelul de instrucție și universul cititorilor, preferințele de lectură fiind direct legate de nivelul de școlaritate, astfel că atunci când pornim de la cunoașterea acestui orizont școlar, putem avea o imagine, chiar și numai difuză, asupra lecturilor pe care subiecții cercetării ar fi putut să le aibă până în acel moment¹¹. O problemă de reținut, care poate solicita în viitor, un răspuns și dinspre climatul cultural românesc.

Se poate spune că lucrările lui Robert Darnton, Roger Chartier, Guglielmo Cavallo, Henri Jean Martin etc. încheie o etapă a cercetărilor, fiindcă în afară de meritul notabil al caracterului sistematic și al viziunii de ansamblu, toți aceștia au asimilat eșafodajul teoretic anterior. De exemplu, în *Istoria lecturii în lumea occidentală* (1995), Cavallo și Chartier își precizează de la început metodologia și sistemul de referințe teoretice, în funcție de cele două mari direcții de studiu deja amintite: istoria duratei lungi și problematica receptării lecturii. Punctul de plecare îl acordă distincției dintre scriere și lectură, pe urmele lui Michel de Certeau (1990, *Inventarea*

---

⁷ *Pratiques de la lecture*, coord. Roger Chartier, Payot, 2003 (ed. I- 1985), p.7-8.

⁸ Ibidem, p. 277.

⁹ Ibidem, p. 277-278.

¹⁰ Ibidem, p.283-284.

¹¹ Ibidem, p.285.

cotidianului), subliniind că scrisul acumulează, înmagazinează, rezistă timpului, pe când lectura nu e garantată împotriva uzurii timpului, uităm de ea și o uităm. Cei doi autori își construiesc analiza în jurul unei idei pivot: un text există numai în măsura în care există un cititor care îi dă un sens¹². Perspectiva e diferită față de ceea ce au oferit anterior lucrările de teoria receptării, fiindcă nu mai e vorba de un lector individual, ci de colectivități de cititori, iar pe de altă parte este acceptată ideea sensului diferit care poate fi conferit unui text de diferiți cititori. Este o idee împrumutată de la Paul Ricoeur, care pune față în față „lumea textului” și „lumea cititorului”, relevând că există în orice epocă contraste între normele și convențiile lecturii, între așteptările și interesele diferitelor grupuri de cititori¹³.

Stăruind asupra „revoluției lecturii”, adică trecerea de la lectura *intensivă* la lectura *extensivă*, prin înlocuirea unui canon de texte familiare și normative cu lecturi noi și diverse, în ton cu aspirațiile unei lumi moderne, autorii remarcă că această înlocuire nu s-a făcut totuși brusc. Evoluția se înscrie în coordonatele europene binecunoscute ale modelării societății după tipare burgheze, în măsura în care această individualitate burgheză se caracterizează prin descoperirea subiectivității și prin revărsarea acestei subiectivități¹⁴. Astfel că lectura și cartea au intrat cu un rol nou în conștiința publică și au devenit un factor de emancipare, după cum cititorul a putut deveni un cetățean util într-o societate căreia îi cunoaște mai bine mecanismele¹⁵.

Cea mai autorizată voce astăzi în istoria lecturii, Roger Chartier a parcurs un traseu istoriografic în care un rol decisiv l-au avut colaborarea la trilogia *Faire de l'histoire* (1975) și la *Nouvelle Histoire* (1978), precum și la monumentală *Histoire de l'édition française*, alături de Henri - Jean Martin, începând cu 1982. Anii '80 i-au adus și consacrarea internațională în domeniul profesat până în prezent, istoria cărții și a lecturii, odată cu publicarea în SUA a unui volum de studii *Cultural History* (Cambridge, Polity Press- Cornell University Press, 1988)¹⁶. Din prisma ideilor care au rămas emblematice în ceea ce-l privește, se remarcă felul în care Chartier a susținut necesitatea trecerii de la o *istorie socială* a culturii la o *istorie culturală* a socialului, demers în parte inspirat și de lectura cărții lui Certeau, *Invenția cotidianului* (1980)¹⁷. De altfel, contribuția sa istoriografică din ultimele decenii stă sub semnul dialogului cu alți

---

¹² G.Cavallo, R.Chartier, *Histoire de la lecture dans le monde occidental*, p. 7.

¹³ *Ibidem*, p.8.

¹⁴ *Ibidem*, p.359.

¹⁵ *Ibidem*, p. 359.

¹⁶ Philippe Poirrier, « Préface. L'histoire culturelle en France. Retour sur trois itinéraires: Alain Corbin, Roger Chartier et Jean- François Sirinelli », în *Cahiers d'Histoire*, vol. XXVI, nr.2. Hiver 2007, p. 52.

¹⁷ *Ibidem*, p. 53.

specialiști de marcă ai scrisului francez, precum Pierre Bourdieu, Norbert Elias, Michel Foucault etc.

Potrivit ultimelor sale strategii interpretative, studierea practicilor lecturii ar trebui să graviteze în jurul a patru poli: *autorul, textul, cartea, cititorii*, aflați într-o dialectică inseparabilă de contextul istoric etc.¹⁸

Cu siguranță istoria lecturii reprezintă în prezent una din temele care mai pot oferi rezerva istoriografiei interesante cercetări și adăugiri, dovadă felul în care recent istoricii ruși au reconstituit biblioteca lui Petru cel Mare¹⁹ sau modul în care istoricii maghiari au analizat coordonatele lecturii în societatea maghiară a sec. XVII-XVIII, pornind de la nuanțele semnăturilor păstrate în documentele de arhivă²⁰, interpretând semnul crucii din acele documente nu ca o ignoranță în materie de scriere, cât o reflectare clară a mentalității preotului care redactase documentul în locul unei țărănci analfabete²¹.

Astfel că, cel puțin în acest moment mai avem dreptul să sperăm că „memoria vegetală” a tipăriturilor mai are încă dreptul la istorie.²²

---

¹⁸ Dorothea Kraus, « Appropriation et pratiques de la lecture. Les fondements méthodologiques et théoriques de l'approche de l'histoire culturelle de Roger Chartier », în *Labyrinthe*, 1999, nr.3, p. 28-29.

¹⁹ Irina Beljaeva, Irina Lebedeva, « L'Histoire de la bibliothèque de Pierre Le Grand et de ses catalogues », în *Cahiers du Monde russe*, 47/3, juillet- septembre 2006, p.459-465.

²⁰ István György Tóth și Marie- Pierre Gaviano, « Une société aux lisières de l'alphabet. La paysannerie hongroise aux XVII-e et XVIII-e siècles », în *Annales. Histoire. Sciences Sociales*, 2001, nr.4-5, p. 863.

²¹ Ibidem, p.866.

²² Umberto Eco, *Memoria vegetală și alte scrieri de bibliofilie*, București, Ed. Rao, 2008.